

Krzysztof R. Prokop

"Statuty synodalne warmińskie, pomezzańskie, chełmińskie oraz prowincjalne ryskie", przeł. Julian Wojtkowski, Olsztyn 2010 : [recenzja]

Acta Cassubiana 16, 342-346

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Krzysztof R. Prokop
Gliwice

Statuty synodalne warmińskie, sambijskie, pomezzańskie, chełmińskie oraz prowincjalne ryskie.

**Z braniewskiego wydania księdza Franciszka Hiplera 1899 roku
oraz pierwodruków 1922 i 1932 roku przełożył biskup
Julian Wojtkowski, Olsztyn 2010, ss. 440**

Dokonania rodzimych badaczy w zakresie edytorstwa źródeł do dziejów Pomorza i Warmii w dobie przedrozbiorowej nie przedstawiają się imponująco w porównaniu z dorobkiem historiografii niemieckiej. Dotyczy to również problematyki kościelnej, a przecież chodzi o obszar stykania się kilku średniowiecznych w swej genezie diecezji, spośród których włocławska oraz chełmińska historycznie były związane z metropolią gnieźnieńską (jakkolwiek drugie ze wskazanych biskupstw przez długi czas znajdowało się poza strukturami rzeczonyj prowincji kościelnej), natomiast warmińska i pomezjańska – z ryską (z kolei upadłe w dobie reformacji biskupstwo kamieńskie cieszyło się – po okresie sporów na owym tle – egzempcją)¹. Jednym z ważnych aspektów przeszłości tych Kościołów partykularnych, które wszystkie zachowały (jakkolwiek w zróżnicowanych realiach) żywotność do dziś dnia, jawi się działalność synodalna niegdysiejszych ich rządców, czego trwałym świadectwem uchwalane na poszczególnych synodach statuty. Stanowią one cenne źródło nie tylko dla znawców prawa kościelnego (kanonistów), ale także dla historyków rozmaitych specjalizacji – również tych, których w szczególności interesują realia życia codziennego w dawnych czasach, albowiem ustawodawstwo synodalne odnosiło się do rozmaitych przejawów aktywności życiowej ludzi danej epoki. Każda zatem edycja źródłowa z tego zakresu zasługuje na zainteresowanie – zwłaszcza jeśli dotyczy statutów więcej aniżeli pojedynczej diecezji.

¹ K.R. Prokop, *Spór o przynależność metropolitalną i egzempcję biskupstwa kamieńskiego (XII-XIV w.)*, „Przegląd Zachodniopomorski”, 20/49/, 2005, z. 4, s. 7-29. Zob. również: tenże, *Organizacja diecezjalna Kościoła polskiego za Andegawenów i Jagiellonów (1370–1572). Metropolie – biskupstwa – prymasostwo, kardynałat, precedencja biskupów*, [w:] *Crux Christi – spes nostra*, pod red. K. Doli i N. Widoka, Opole 2007, s. 505-532.

Tak właśnie rzecz przedstawia się w odniesieniu do publikacji prezentowanej w obecnym tekście, która jednak – choć bez wątplenia pożyteczna – wprawia w niemałe zakłopotanie. Jego powody są takie same, co w przypadku poprzednich wydawnictw źródłowych, przygotowanych do druku w ciągu ostatnich kilkunastu lat przez biskupa prof. Juliana Wojtkowskiego z Olsztyna². Obchodzący w bieżącym roku 45-lecie sakry, przyjętej 22 VIII 1969 r. z rąk kardynała Stefana Wyszyńskiego, był on pierwszym uczonym habilitowanym na Papieskim Wydziale Teologicznym w Krakowie (rok 1968), a więc na najstarszym na ziemiach polskich wydziale teologicznym krakowskiej *Almae Matris*, po przymusowym usunięciu tegoż ze struktur Uniwersytetu Jagiellońskiego w 1954 r. (tytuł rozprawy habilitacyjnej: *Studium historyczno-dogmatyczne nad przedmiotem kultu Matki Bożej w Polsce wieków XI-XV*). Zasłużony w szczególności na polu mariologii, jak też w zakresie szeroko rozumianych badań nad staropolską kulturą słowa pisanego (na osobne wspomnienie zasługuje tu kilkuczęściowy cykl *Glosy i drobne teksty polskie do 1550 roku z inkunabułów...*), będący również współautorem *Słownika biograficznego kapituły warmińskiej* (Olsztyn 1996), w owym ostatnim okresie, już jako biskup-senior (po osiągnięciu wieku emerytalnego i związanym z powyższym uwolnieniu od posługi sufragańskiej w archidiecezji warmińskiej w 2004 r.)³, z podziwu godnym niestrudzeniem przystąpił do przygotowania przekładów na język polski z łaciny lub niemieckiego (którą to pierwszą mało kto dziś włada, a i znajomość języka naszych zachodnich sąsiadów w sposób wyraźny traci na popularności wobec narastającej dominacji angielszczyzny) dzieł z różnych względów ważnych w perspektywie dziedzictwa kulturowego Pomorza i zwłaszcza Warmii (choć nie tylko ich)⁴. Znalazły się wśród nich takie tytuły, jak: *Archiwum dawne i nowe lidzbarskiego kościoła archiprezbiteralnego* Jerzego Wojciecha Heide (2006), *Kronika lidzbarska* Marcina Oesterreichera, Tomasza Tretera i Macieja Tretera (2008), *Dzieje Prus* Jana Leo (2008), *O postępowaniu z odłączonymi* kardynała Stanisława Hozjusza (2009) czy *Siedmiolilie Doroty z Mąków* mistrza Jana z Kwidzyna (2012) oraz *Acta procesu kanonizacyjnego Doroty z Mąków od 1394 do 1521* (2014). Prezentowane obecnie *Statuty synodalne warmińskie, sambijskie, pomezzańskie, chełmińskie oraz prowincjalne ryskie* (2010) stanowią kolejne „ogniwo” tego przedsięwzięcia translatorskiego, którego ramy skądinąd nie zostały nigdzie określone i można przypuszczać, że dobór

² Zob. uwagi w tym temacie wyartykułowane przez piszącego obecne zdania w recenzji nt. edycji: Pius II, *Pamiętniki* (z wydania krytycznego *Adriana van Heck* przełożył biskup Julian Wojtkowski), Marki 2005, zamieszczonej w roczniku „Odrodzenie i Reformacja w Polsce”, 51, 2007, s. 265-268.

³ K.R. Prokop, *Biskupi Kościoła katolickiego w III Rzeczypospolitej. Leksykon biograficzny*, Kraków 1998, s. 156-158. Także: J. Wojtkowski, *Ut honorificetur Deus. Wybór pism*, pod red. J. Jezierskiego, Lublin 2010.

⁴ Zob. recenzję zamieszczoną w: „Zapiski Historyczne”, 74, 2009, z. 2, s. 97-100.

tytułów (w „serii” tej ukazała się również *Cenzura albo rozsądek jednego katolika przy prawej a starożytnej wierze stojącego, na rozsądek i cenzurę ministrów tygurskich i heidelberskich, około nauki przeciw Trójcy Świętej w Polsce niedawno rozsianej* S. Hozjusza w opracowaniu M. Korolki – 2007) oraz kolejność ich ukazywania się są do pewnego stopnia przypadkowe.

Nie negując pożytków wynikających z uprzystępnienia ogółowi polskojęzycznych czytelników szeregu średniowiecznych oraz nowożytnych źródeł (czy w ogólności zabytków piśmiennictwa), ważnych dla poznania przeszłości i dorobku cywilizacyjnego tych regionów północnego Bałtyku, tudzież wyrażając uznanie dla tak mozolnej i mało wdzięcznej pracy nad spolszczeniem dalece różnorodnych w swych charakterze tekstów pióra dawnych autorów, trudno powstrzymać się przed konstatacją, że obrany przez biskupa J. Wojtkowskiego sposób, w jaki wydawane są przezeń kolejne spośród tych edycji, jawi się czymś zgoła anachronicznym na tle współczesnego edytorstwa źródeł historycznych. Swoje zadanie ogranicza on bowiem do przekładu mających zwykle co najmniej wiek pierwodruków, dodając od siebie najwyżej kilkunastozdaniowe posłowie, w zasadzie niezawierające żadnych elementów naukowego komentarza. Innymi słowy, nie wychodzi on poza to, co w warstwie krytyki tekstu tudzież wskazań na istniejący stan badań zrobił XIX-wieczny wydawca i w konsekwencji aparat naukowy publikacji w niczym nie jest bogatszy przy porównaniu go z tym, jaki widnieje w niegdysiejszym pierwodruku.

Jest to zatem osobliwe skrzyżowanie przekładu z pojmovanym *sensu largo* reprintem, które to ostatnie miano jest o tyle bardziej jeszcze zasadne w owym kontekście, że nawet zawarte w skorowidzu odesłania odnoszą się do paginacji wydania z roku 1908, co u korzystającego może wywołać dezorientację (owa paginacja, wytłuszczona boldem, uwidoczniona została na kartach edycji z 2010 r., umieszczona tu w nawiasach kwadratowych pośród tekstu, rozdzielając niekiedy na dwie części nawet pojedyncze wyrazy). Trzeba zarazem przyznać, że w takim, a nie innym podejściu do swojej pracy na owym polu biskup prof. J. Wojtkowski jest – niestety – konsekwentny, redukując swe zadanie do skądinąd żmudnego trudu translatorskiego i nie podejmując się aktualizowania stanu badań (ani też nikogo nie angażując do pomocy w tym zakresie). W rezultacie powyższego uprawniona wydaje się wątpliwość, czy mamy tu do czynienia z edycją *sensu stricto* naukową, a jeśli nie, to rodzi się z kolei pytanie, do kogo jest ona adresowana i z jakim przeznaczeniem się ukazała, bo wszak kilkusetstronicowej kolekcji średniowiecznych tudzież nowożytnych statutów synodalnych nie czyta się dla przyjemności, niczym beletrystykę. Dla „przeciętnego” czytelnika byłaby to nazbyt nużąca lektura, podczas gdy dla znawcy tematu jest to edycja bez wątpienia ułomna – dla powodów, o których wyżej.

Pozostawiając bez odpowiedzi wyrażoną tu wątpliwość, dla porządku oraz wiedzy tych, którym prezentowana publikacja dotychczas nie jest znana, wspomnieć należy w ramach obecnego tekstu, statuty których spośród synodów diecezji

(wyliczając w kolejności alfabetycznej) chełmińskiej, pomezańskiej, sambijskiej i warmińskiej, a obok tego synodów prowincjalnych ryskich, widnieją w przekładzie na język polski w tym wydawnictwie. W pierwszej kolejności są to statuty synodalne biskupów Warmii, mianowicie: Henryka Sorboma z końca XIV w. (s. 5-12), Franciszka Kuhschmalza z 1449 r. (s. 13-21), Łukasza Watzendrogedo z 1497 r. (s. 22-33), Stanisława Hozjusza z 1565 r. (s. 34-51), Marcina Kromera – jako jeszcze koadiutora – z roku 1575 (s. 52-60) i tegoż z lat 1577 (s. 61-63) oraz 1582 (s. 64-68), Szymona Rudnickiego z 1610 r. (s. 69-151), Jana Alberta Wazy, *de facto* administratora diecezji, z roku 1623 (s. 152-158), *notabene* kończące się postulatami utworzenia w strukturach lokalnego Kościoła stałej sufraganii (s. 158 § 13), wreszcie Krzysztofa Andrzeja Jana Szembeka z 1726 r. (s. 158-210), dopełnione sześcioma *Dodatkami* (s. 211-257). Do dziejów biskupstwa sambijskiego odnoszą się akta wyłącznie pojedynczego synodu z około roku 1427 (s. 238-248), a niewiele korzystniej rzecz przedstawia się w przypadku diecezji pomezańskiej, gdyż obok statutów synodalnych z roku 1411 znajdujemy tu wyłącznie ich kolejne zatwierdzenia (co prawda zawierające niekiedy pewne uszczegółowienia czy także nowe dyspozycje) z lat: 1418, 1428, 1440 oraz 1480 (w tym ostatnim przypadku najczęściej wspomnianych nowości).

W odniesieniu do stolicy biskupiej w Chełmży znajdujemy na początku dokument ordynariusza *loci* Jana Marienau z 12 I 1438 r., zwołujący synod diecezjalny, którego akta jednak się nie zachowały, natomiast co się tyczy synodów Piotra Kostki (12 X 1583), Wawrzyńca Gembickiego (21 VI 1605), Kaspra Działyńskiego (12-13 VI 1641) oraz Andrzeja Stanisława Załuskiego (16-18 IX 1745) w przetłumaczonej przez J. Wojtkowskiego edycji F. Hiplera widnieją wyłącznie tytuły (nagłówki) poszczególnych statutów, wszakże niepełna ich treść, gdyż chodzi o teksty ogłoszone drukiem jeszcze w stuleciach XVII-XVIII, z których przedrukowywania wydawca zatem zrezygnował, koncentrując uwagę na zachowanych wyłącznie w rękopisach i wcześniej niepublikowanych średniowiecznych zabytkach prawodawstwa kościelnego z obszaru Pomorza oraz Warmii. Z pełnymi wydaniem mamy zatem do czynienia również w odniesieniu do ustawodawstwa synodów prowincjalnych metropolitów ryskich z lat 1427 (s. 272-275), 1428 (s. 276-307 oraz 308-319) i 1437 (s. 320-328), z których pierwszy (wszystkie one pochodzą z czasu rządów arcybiskupich Henninga Skarpenberga) odbył się w Elblągu. Po tym pomieszczony został na s. 329-338 skorowidz (indeks) osobowy oraz rzeczowy, natomiast ostatnie 100 stron tej bez mała 450-stronicowej edycji wypełnia dodany przez J. Wojtkowskiego przekład statutów synodalnych biskupów warmińskich Augustyna Bludaua z 1922 r. (s. 339-346) oraz Maksymiliana Kallera z 1932 r. (s. 347-421 i *Dodatki* na s. 422-427), a więc z okresu międzywojennego. Do tej części odnosi się odrębny skorowidz (indeks) – na s. 428-434, po którym następuje liczące w druku raptem szesnaście wierszy *Postowie*, pochodzące od tłumacza, tudzież *Spis treści* (s. 437-439).

W konkluzji należy stwierdzić, że prezentowane wydawnictwo dalece różni się od stanowiących na gruncie polskim modelowy wzór, gdy chodzi o zasady edycji tego rodzaju źródeł, późniejszych skądinąd o kilkadziesiąt lat od dzieła F. Hiplera tomów *Concilia Poloniae* w opracowaniu Jakuba Sawickiego⁵, obok których wspomnieć warto bliższą w warstwie koncepcji spolszczonemu przez J. Wojtkowskiego dziełu publikację *Synody prowincjonalne arcybiskupów gnieźnieńskich* Ignacego Subery⁶. Wobec jednakowoż bardzo skromnych jak dotychczas dokonań na owym polu rodzimych historyografów oraz kanonistów (czy zwłaszcza historyków prawa kościelnego), każda kolejna edycja w tym zakresie, choćby nawet z jakichś względów ułomna, stanowi krok naprzód, co już samo w sobie jest istotną wartością i może pobudzić do dalszych wysiłków poznawczych w odnośnej dziedzinie. W tym zaś konkretnym przypadku mamy zarazem do czynienia z publikacją wzbogacającą bibliografię źródeł do dziejów Pomorza i Warmii w późnym średniowieczu oraz w nowożytności i w czasach najnowszych (z racji uwzględnienia synodów z lat 1922 i 1932), co niewątpliwie zasługuje na odnotowanie. Edycja ta będzie też przydatna w perspektywie opracowania w przyszłości polskojęzycznej syntezy dziejów kościelnych regionu pomorskiego, jakiej dotychczas brak w dorobku rodzimej historiografii, podobnie jak nie dysponujemy tego typu całościowym spojrzeniem na historię diecezji wrocławskiej⁷, w której granicach przez wieki znajdował się Gdańsk (ośrodek archidiaconatu pomorskiego), przy czym jej statutom synodalnym poświęcił już niegdyś uwagę Zenon Chodyński⁸.

⁵ J. Sawicki, *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne*, t. 1 – *Statuty synodalne krakowskie biskupa Jana Konarskiego z 1509 r.*, Kraków 1945 [Lublin 1961²]; t. 2 – *Synody diecezji wileńskiej i ich statuty*, Warszawa 1948; t. 3 – *Synody diecezji łuckiej i ich statuty*, Warszawa 1949; t. 4 – *Najdawniejsze statuty synodalne diecezji chełmskiej z XV wieku*, Lublin 1948; t. 5 – *Synody archidiecezji gnieźnieńskiej i ich statuty*, Warszawa 1950; t. 6 – *Synody diecezji płockiej i ich statuty*, Warszawa 1952; t. 7 – *Synody diecezji poznańskiej i ich statuty*, Poznań 1952; t. 8 – *Synody diecezji przemyskiej obrządku łacińskiego i ich statuty*, Wrocław 1955; t. 9 – *Synody diecezji chełmskiej obrządku łacińskiego z XVI-XVIII wieku i ich statuty*, Wrocław 1957; t. 10 – *Synody diecezji wrocławskiej i ich statuty (na podstawie materiałów przysposobionych przy udziale Alfreda Sabischa)*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1963. Zob. nadto: *Statuta synodalia dioecesis Sanctae Ecclesiae Wratislaviensis*, ed. M. de Montbach, Wratislaviae 1855.

⁶ I. Subera, *Synody prowincjonalne arcybiskupów gnieźnieńskich. Wybór tekstów ze zbioru Jana Wężyka z r. 1761*, Warszawa 1981.

⁷ Pewną nową wartość wnosi edycja: *Dzieje diecezji wrocławskiej*, t. 1 – *Średniowiecze*, pod red. A. Radziwińskiego, Włocławek 2008. Nadto zob. W. Kujawski, *Diecezja kujawsko-kaliska. Opracowanie historyczno-źródłoznawcze*, Włocławek 2011.

⁸ *Statuta synodalia dioecesis Wladislaviensis et Pomeraniae*, coll. Z. Chodyński, Varsaviae 1890. Zob. również w opracowaniu tegoż *Acta synodi dioecesis Luceoriensis [...] postremis diebus Februarii a. D. 1589 celebratae*, ed. Z. Chodyński, Varsaviae 1875.